

ПЕРШОДРУКИ

**Володимир
Шухевич**

Гуцульщина

Частина ІV

**Харків
«ФОЛІО»
2019**

ЧАС І ЇГО ПОДІЛ.

Гуцули не знають хронологічного числення часу, тому і не означають років біжучими числами, а називають їх то після подій, які лучили ся в Гуцульщині, то після місцевих та особистих обставин. І так кажуть: „голодного року“, — „того року, йик клали церков“, — „рік перед тим“ або „рік по тім“, — „того року, йик мене відобрали (до війська)“, — „йик я оженив сі“, — „йик убили Івана“, — „йик минї тато, мама померли“, — „йик настав ваш піп“, — „йик повіртало ліса“ і т. п.

Пори року названі у Гуцулів головно після великих свьят, які, що правда, сходять ся з астрономічним поділом року, але відносять ся властиво до занятя і праці Гуцулів, які в тот час припадають. І так називають весну *святим Юрієм*, літо *святим Петром*, осінь *св. Дмитрієм*, а зиму *святим Миколою*.

Скорішу або пізнішу зміну пори року приписують Гуцули тим чотиром свьятим, повістуючи про те ось що:

„Св. Петро і Павло тримают ключі від свьіта; они передают їх Дмитрієви; той замикає тепло, а як уже утворит ся на землі грудя, кличе св. Дмитрій до св. Миколи: „Брате, пусти зиму“; той знов, сивобородий, перебравши ключі, починає сїяти зимою (снігом), а коли вже не має чим сїяти, то передає ключі Юрієви, котрий тратит зиму; як би не відобрав від него св. Петро ключів, настала би на землі друга Нова потопя!“

В році стоїть місяць 12 раз о повні, 24 раз в половинці, а 12 раз о сьобді — він настає.

Від того ділить ся рік на 12 місяців, які мають назву свою від з'явищ природи. І так :

1. сїчень — сїче зимою, та віхолою — вітром;

2. сїчник — має велику лють та пугєрїю — силу;

3. март — сей як би був серед зими, то би таку студїнь потне, що повідмерзали би роги трирічним волам; він має більшу силу, як сїчник, але не на довго; ясьнь і теплицї, які не замер-

зають ніколи, замерзають у марті; як би поставити яйце на дворі, то пукло би з морозу; він покаже ся і в мишачій дїрці тай там завіє студению;

4. *бѣрезень* — береза розвиває ся; *бріст* — пучка, *брухнівів* того місяця;

5. *травень* — трава починає рости; *о новій травня* — вона така вже велика, що і віл має чим наїсти ся;

6. *гнилень* — дерево, зрубане того місяця, гние;

7. *бідзень* = *білень* — худоба бицає ся, білять полотна;

8. *копень* — того місяця мечуть сіна у копці;

9. *жовтень* — лист жовкне;

10. *падолист* — лист паде;

11. *грудень* — усе замерзає, грудя стає;

12. *просинець* — він просить зими (снігу).

Окрім тях назв місяців означають їх Гуцули і після обходів церковних, при чім задля точного означеня дня уживають перед названем свята придавки *на*; на пр.: „на Різдо“, „на Главусіки“, а на неточне означенє пори придавки *у*; пр. „у Різдо“, „у Покрови“, або „у тиждень“, „у другу неділю по ...“. І так означають:

1. січень: „у Різдо“, „у Відорші“;

2. січник: „Стрігене“, „Пушене“, „на Власія“;

3. марот: „на Одокії“, „на теплого Олексї“;

4. березень: „у Благовішене“, „на Сороковусти“;

5. травень: „на Юрія“;

6. гнилень: „св. Неділя“;

7. бідзень: „на Ивана“, „у Петрівку“, „на Палія“;

8. копень: „на Маковея“, „на Спаса“, „на першу Богородицу“;

9. жовтень: „на Главусіки“, „на Михайла“, „у Здвижене“;

10. падолист: „на Покрови“;

11. грудень: „на Дмитра“, „у Пилипівку“;

12. просинець: „на Ведене“, „на св. Миколи“.

Ще означають Гуцули пору року від того, які чинности виконують, як на пр.:

„йик бурьішку саднили (май)“,

„йик сіно косили (серпень)“,

„на перше сáпанє (червень)“,

„йик отаву збирали (вересень)“,

„йик полотна білили (липень)“,

„на друге сáпанє (липень)“,

„йик кукурудзи збирали (жовтень)“.

- „йик ішли з маржинов у полонину (червень)“,
- „йик маржина з полонини ішла (кінець серпня)“,
- „йик вівці стригли (в червни)“,
- „йик сушили суш (кінець жовтня)“,
- „йик бурьншку вібирали (жовтень)“,
- „йик орали (цвѣтень)“,
- „йик лід пустив (марот)“,
- „йик зачыли пускати плоти (червень)“.

Місяць, себто час від новю до новю, ділить ся на чотири неділі = тижні, а тиждень на дни, з яких неділю називають *божою дниною*.

На означене пори доби (= 24 год.) кажуть: *о півночи, на зоріх = досьвіта, рано, в Жабю даві, в полудне, сполудня, у завльги* (вечір, як ложать ся спати).

На означене вечера попереднього дня кажуть: *сночи*, а на означене слідуячого дня: *завтра*.

Сонце*), місяць і зьвізди стоять на небі. Сонце то облич божа, то рай; там сидит Бог, Алей божий, та душі, шо собі на рай заслужили. Сонце було зразу дуже велике; від коли люде настали, від того часу воно зменьшувало ся, бо як лише чоловік народить ся, то відриває ся кусень сонця, з якого повстає зьвізда, а як чоловік умирає, то его зьвізда гасне і паде; часом паде богато зьвізд, се показує, шо в деь на свѣті великий помір. Коли умерлий був праведний чоловік, то зьвізда вертає до сонця, а як ні, то паде у свѣт. Із таких зьвізд, шо гаснуть, як умирає несправедний чоловік, і падут, не вертаючи до сонця, повстає місяць.

Зьвізда, яку видно рано досьвіта, називає ся *дѣнниця* — зьвізда Матери Божої, а тота, шо у вечері перша показує ся, се *зірниця* — зьвізда Архангела.

Сонце стоїть над землею, яка плаває по воді; в міру того, як вода стає більша, підносить ся і земля на ній, через те наближає ся вона до сонця і тоді настає на землі *літо*; коли-ж води менше — земля опадає, чим віддалює ся від сонця і тоді настає на землі *зима*. У горі над землею стає дуже зимно та з того там мерзне усе; на землю паде лише *зимá* — сніг; як земля наблизить ся до сонця, то у горі зачинає робити ся тепло, від того топить ся усе; зразу починає падати зимний дощ, відтак

*) Про сонце, місяць, зьвізди, дощ, град, сніг, вітер подаю тут лиш те, шо конечно для зрозумія сего уступу. Обширніше про ті тіла і з'явища природи подам у »Космогоніі«.

теплій, а з снігу, що топить ся, стає велика вода, море більшає, земля підходить до гори, наближає ся що раз більше до сонця, від чого на землі стає *спічно*; тогди не всяке дихане багато води, люде варять більше, розсипають, та від того море стає меншеньке, земля упускає ся що раз низше; а як земля віддалять ся дуже від сонця, стає на ній що раз студеніше, усе замерзає, а у горі знов топить ся усе; так у кожний рік земля то підходить до гори, то упускає ся.

Як літом приблизить ся земля до сонця, ближше неба, то на ній стає ясніше, днина більшає, а як упустить ся земля, то на ній менче видно, днина коротша.

Сонце, поки сьвіта, не йшло нікуди тай не піде; хоть ми кажемо, що воно заходить, але то не так, а ось як: земля крутить ся, як кружево; серед неї є велика гора; як та гора стане проти сонця, то застане (заступить) его, тогди є ніч, а як гора піде далі, то стає днина. На тій горі є така *кріса*, де усе є ніч, там долітає лише голубець і орел.

І місяць стоїть на небі проти сонця; як гора застане сонце, то видно на небі місяць. — (*Юра Шеребурьик із Барвінкової.*)

Вітер се дух божий, а *буря* се дух Юди; як загуть у хмарі такий дух, що здіймає у гору піпів, порох, каміне, болото, та утворить із того слуп, то тогди там не треба йти, бо там є Юда.

Вітер горішній віє з Угорщини (з верхів гір), *бойковець* від заходу від Бойків, *доліинний* з півночі з долів, а *підсонішній* від сходу сонця.

Грім повстає відси, що Алей Божий кидєє камінем за Юдою, а *блискавка* = *фискавка*, від того, як він пустить ся на Юду з лискучим мечем.

Дощ се мрака, що повстає з моря і підносить ся у гору; і *зимá* — сніг, то само; як вітер прижене дощ або сніг над землю та потрясе ним, то той паде.

Град — великі, *хміль* — малі кусні леду, який товчуть грішні люде, а відтак наберуть у міхи і розносять за Юдою; де він скаже, там вони сиплять град чи хміль із міха.

В часі дощу показує ся *веселиця* — *веселá дожджеві* — *дожджевниця*. *Веселиця* називає ся вона тому, бо, як дощ упаде, то зараз стає на землі *весело*, *моріг* зазеленіє. Веселиця се Божа жила; вона тягне воду з чистої керниці та підносить єї під облаки в літі, як *спічно*, а у небі хотять воду пити. Веселиця показує, як

за високо стояла вода, як була потопа Нова. — Люде ретять ся до веселої. — До веселиці мож зайти, але треба натикати собі у п'яту 12 голок; такий буде бачити усе на сьвітї. — Як чоловік напе ся води там, де веселиця пе, і не дихаючи забіжить до місця, де вона другим кінцем не воду, — то стане зараз челядиною — жінкою.

З ріжнородних з'явищ природи прорікають Гуцули на будучі атмосферичні зміни.

Як на дворі *молодіт ся* — засуває ся хмарою, то буде дощ або сніг.

Як сонце заходить за хмару, буде дощ.

Як вода дуже шумить, буде погода.

Як сонце *у гбородї* окружене огнистим колесом, буде дощ; як місяць лиш до полудня *у гбородї*, а в полудне *гбород* розійде ся, то буде веремя, а як зайде місяць *з городом* за верхи, буде дощ.

Як мрака сідає на горах із долу на встріть, буде *година* — слота.

Як мрака сідає на вершках гір, буде дощ днину або дві.

Як рано нема роси, то в день буде дощ; так само як роса довго лежить; як же-ж була роса тай скоро щезла, то буде погода.

Як хмари ідуть на доли (північ), то буде у горах веремя, а як ідуть із долів у гори, то буде слота довго тримати ся, буде *негода*.

Як ідуть хмари з заходу — буде дощ.

Як рано на небі є *побнал* — червоне небо, буде вітер, як вечір, буде дощ або сніг.

Як коло сонця показують ся *вўха*, — по однім і другім боці сонця стає така ясність, як би було трое сонців; се стає тогди, як хмари рідкі та кризь них видно сонце, — то се показує рано на погоду, а вечером на дощ, зимою на *відмльїку*.

Як *з горїща* — з полонин, захмарить ся та німо горить, то іде *форгїна* — град, або *зміль* — крупи.

Як літом воробці пищать або як ворони сідають по кришах, то буде слота, а як зимою, то буде сніг.

Як окріп у горшку іде по верх крис, заки закипять, то буде слота.

Як свинї підлазять одна під другу, буде дощ.

Як сверщок цверкотить, або пугач кличе *пугу* — буде погода.

Як у зимі паде дощ, то в літі буде бити град.

Як у зимі зриває ся лід на ріці і крига зробить *заніп*, то літо буде не *урідливе*.

В котрий час є в зимі морози, то проти того часу буде у літі *сїша*.

В котрий час у зимі вітер, то проти того часу буде і в літі віяти.

Нераз стає в зимі у ясний день *веселá* — біла дуга; вона показує, що на долах *лють* — студінь, але швидко буде мягко. На долах є у тот час рідкі хмари — *мболодо*.

Від сонця стає *віжа* — лучі ідуть просто як кужіль; як віжа покаже ся рано, коли сонце ще за горою, або вечером, як воно вже зайшло, то се показує літом на вереме, а зимою на *лють* — мороз.

На небі буває коло одної зьвізди *віжа* — як мітла, се знак, що буде війна.

Як на новий рік сніг і вітер, то не буде супокою в краю; а як того дня буря велика, буде війна.

Особливо день Благовіщення, 7. (п. ст.) цвѣтня, є для Гуцулів міродайним для проріканя атмосферичних змін в дальшій році; а вірять вони в те так, що вповні приновляють ся до сего зі своїми роботами і продажию чи закупною худоби.

Як на Благовіщенє паде дощ, буде ціле літо *мочийє* — мокре; як погода, літо буде сухе, а як мішано, то літо буде добре.

Того дня придивляють ся змінам атмосфери вже від опівночи; як від год. 1-ої до 3-ої у ночі ладно, то прорікають із того, що весна буде рана і погідна; уже тогди пускають сїно дешево, прорікаючи, що „на Юрія не токмо вівця напасеть ся, але і віл“; як же у ту пору неладно, то зима буде довго тримати, а літо буде пізне, від того іде ціна сїна у гору (з 2 зр. за сьижінь до 4 і 5 зр.), а худоба дешевіє. Як того дня рано до полудня ладно, то весна буде така і сапанє таке, хлїб буде ладний; а як у ту пору зразу ладно, а відтак захмарить ся, то весна буде ладна, але в сапанє буде *плова*; як у ту пору хмара тримала годину, то плова потриває квартиру, а як 2 години, то 2 квартирі, а як 4 годині, то цілий місяць буде слота. Як сполудня файно, то так буде по сапаню, і тогди, як будуть брати коноплі. Як же сполудня хмарно, то не сїють з весною конопель, але лен, бо лен любить дощ. Як вечером від год. 4-ої до 6-ої файно, то починають робити траву від

Ильні, а як хмарно, то запасують на весні траву худобою, аби опізнити сінокоси, а се на те, аби трава не виросла борзо, її збила би дуже плова, через що годі би траву косити. Як коло 8-ої до 9-ої год. вечером файно, ясно, то треба рано веснувати, рано сіяти хліб, бо будуть морози коло Воздвиження (27/9). Як около 10-ої до 12-ої год. у ночі небо побіліє, а серед него стане *сутуга* — кусень чистого неба від Чорногори, то на Дмитра буде зима; тогди роблять усе *за-годі* — скорше, як звичайно, складають скорше сіно у стоги, прячуть скорше садовину, аби морози не захопили сіна у покосах та овочів на деревах; окрім того пускають у гори худобу, аби *зимá* — сніг, не припала отаву.

З часу, в який на Благовіщенє віє вітер, ворожать, коли буде він у році віяти.

Як на Сімеона Стопника (1/9) ладно, то той рік, що йде, буде урожайний.

„Як на весні не поквапить ся Юрій відобрати ключі, то ме ще далі Дмитро витискати свої морози; як же Юрій поквапить ся, а ме віз брати, значить не є санна дорога, то мороз ме на літо затьгати (буде і літом мороз). Дмитро — запевняв Юра Шеребурьик із Бервінкової — каже тоді до Юрія: „Як ти мині не дав рано спати, я тобі не дам пристиглий хліб з поля зібрати!“ — і зморозить бодай фасулі“.

ІЗ ДВО.

„**Н**ик сонейко зачинат змагати си в силу, а Божа днинка зачинат рости“ — тоді пастав у Гуцулів *новий рік*. Сесю пору обходять Гуцули велично не тільки дома, але і в церкві, яка як раз тоді обходить Різдво Христове. Легіні, що роблять у бутнах, тай ті, що *царями* порозходили ся за зарібками, сходять ся до дому, аби спожити посполу *тайну вечеру у свѣт вечір* у своїй хаті, куда

по віруваню Гуцулів приходять у ту пору на тайну вечеру і душі померших.

Кілька днів перед Різдом починають газдині порати ся у хаті: порядекують, перуть, микють, білять, варять, убирають хату по свѣточ-

ному; ґазди знов заходять ся коло обійстя, чешуть, змивають маржину, чистять спід неї, вивозять гній на поле, рубають дрова; а знов причта церковна порядкує у церкві: укриває престоли чистими скатерками, тиче нові свьічки у поставники, чистить кадильницю, хрести, стирає порохи з образів і т. д. — словом по всіх усяодах вештають ся люде, ладають ся до великого свьята, приспособивши постом, *пимитівкою*, і свою душу до звитаня его.

Днем перед святим вечером лагодять ґаздині усе, що треба до тайної вечері: миють бїб, фасолю, сушениці, сливи, пшееницю, ба-рабулі, причиняють хлїб, мочать сушену рибу, готовять студенець з риби, роблять голубці, росвінцю, борщ, бють олій, словом приладжують „уського хлїба, що Бог урбдив“, вигадуючи так, аби з него було 12 страв, бо тільки їх треба до тайної вечері.

З усього того „хлїба“ бере ґаздиня по ложці, аби спечи з сего книшик, а відтак, засушивши его, переховати до Юрія (див. там).

Рано в день св. вечера робить ґазда живу ватру; з неї розкладає він вогонь у печи і на припічку, а ґаздиня заходить ся, аби усе прилажене спекти, зварити та аготовити горівку з медом, калиною, гвоздиками, цинамоном і перцем.

Того дня ніхто у хаті не пє, не їсть нічого й не курить аж до вечері; не мож того дня з ніким сварити ся ані бити ся, бо се день згоди, любови, а хто того дня посварить ся, той через цілий рік буде заводити сварку, битку; не вільно того дня рубати дров, „бо інакше буде птаха рубати кукурудзу“.

Упоравши ся з приладженєм до вечері, глядить ґаздиня, аби пова двірю і у хаті не стояло нічого на клинках та не висіло на грядках, по колах, „бо від того сїдала би птаха літом на гордовину!“

„В вечеріх“ застеляють стіл отавою, поверх неї накидають усякого насїня і прикривають скатеркою; на конах стола кладуть під скатерть по зубцєви чеснику. І під стіл накидає ґазда отави, причім „риче як корова, блїє як вівцьи, рзе як кінь“, а се на те, аби худоба вела ся; поверх отави кладе ґазда ярем і цілий ряд з коня, се на те, „аби маржину не напало нічо у дорозі, аби ніхто єї не врїк!“

Упоравши ся з тим, перевязує ґазда ножиці волїчкою на те, аби „завинзало сї усе лихо, яке є в господарстві“, причім говорить: „Не ножиці вїйжу, а вилиці медведям та вовкам, аби не мали моци мою маржинку ушкодити!“ Перевязані ножиці кладе під скатерть на стіл, у якого перевязує перехресть волїчкою,

Зміст четвертої частини.

XVII. Обряди церковні.

	стор.		стор.
Час і його поділ	1	Бориса і Гліба	249
Різдво	9	Вознесене	249
Новий Рік	193	Зелені свята	250
Йордан	203	Храм богацький	251
Стрітенє	210	Храм у бідної	255
Говінє (піст)	210	Іванішне свято	258
Федоровиця	212	Кирика	264
Веснованє	213	Ілії	264
Благовіщенє	214	Панталеймона	264
Писанки	216	Маковєя	264
Бечкова неділя	228	Преображеніє	264
Страсний тиждень	228	Усінов. глави св. Івана	266
Паска	230	Симеона Стовпника	266
Посвященє паски	233	Чудо Михайлове	266
Волочівний понеділок	241	Воздвиженє Ч. Хреста	266
Рахманьський великдень	242	Луки	267
Власія	245	Димитрія	267
Сорок Мучеників	245	Косми і Дамяна	267
Прокопія	245	Вовед. Пресв. Богородиці	268
Юрія	246	Андрея	269
Марка	249	Николая зимного	271

Пята і послідна часть містити буде:

XVIII. Космогонію.

XIX. Демонологію.

XX. Перекази, казки і т. и.

XXI. Словарець.

XXII. Антропометричні висліди.